

Bors Géza: Jánosházi Évszázadok

SZÜLŐFÖLD KÖNYVKIADÓ, 2023,
224 P.

Egy szemet gyönyörködtető monográfia-vázlat: *Jánosházi Évszázadok*

Különleges összeállítással utazhatunk az időben, közelebbről Jánosháza történelmében Bors Géza könyvével. Gazdag és változatos gyűjteményt rejt a (természetesen) kastélyábrázolással borított kiadvány. Album született, méghozzá hiánypótló – pontosabban egy hiánypótló gyűjtés csoda szép vázlata.

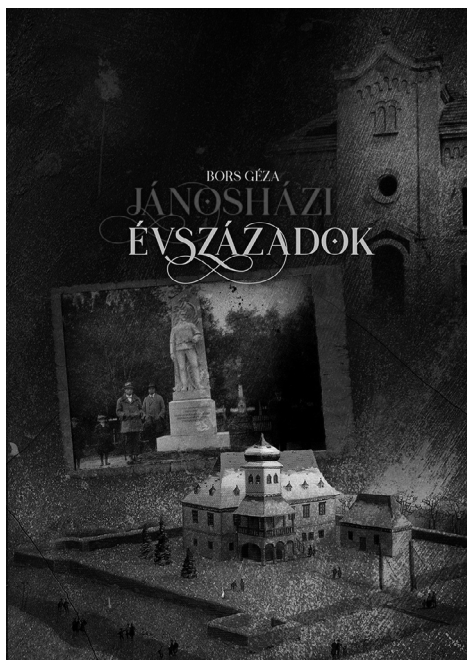
Neves ajánlást kapott a *Jánosházi Évszázadok*, hiszen Prof. Dr. Dr. h.c. Kiss László volt alkotmánybíró, Jánosháza díszpolgára előszava ad bevezetést a kötethez. Elegáns, hogy éppen a díszpolgár ballagási meghívója illusztrálja a nevelés- és oktatástörténetet feldolgozó fejezetet (107. oldaltól, az 1969-es meghívó a 135. oldalon).

Hasonlóan személyes fogadtatást kap az olvasó a kötet elején Kiss András polgármestertől mielőtt a bronzkorban kezdődő és majd a rendszerváltozás (1989) ideje táján záruló jánosházi időutazásba kezd.

A mára (ismét) városi rangra emelkedett település ez ideig ismert legrégebbi nyomai, valamint római kori emlékei mutatják: mennyire központi szereplő volt Jánosháza az elmúlt évszázadok során. Ez, az első fejezet tartalmaz térképeket, amelyek a következő (már tematikus) etapokban egyáltalán nem kaptak helyet, némi hiányérzetet hagyva az olvasóban, hiszen az útszéli keresztelők és szakrális emlékek (3. fejezet, 61. oldaltól) elhelyezkedését elegánsan fel lehetett volna fűzni egy település- vagy térségtérképre.

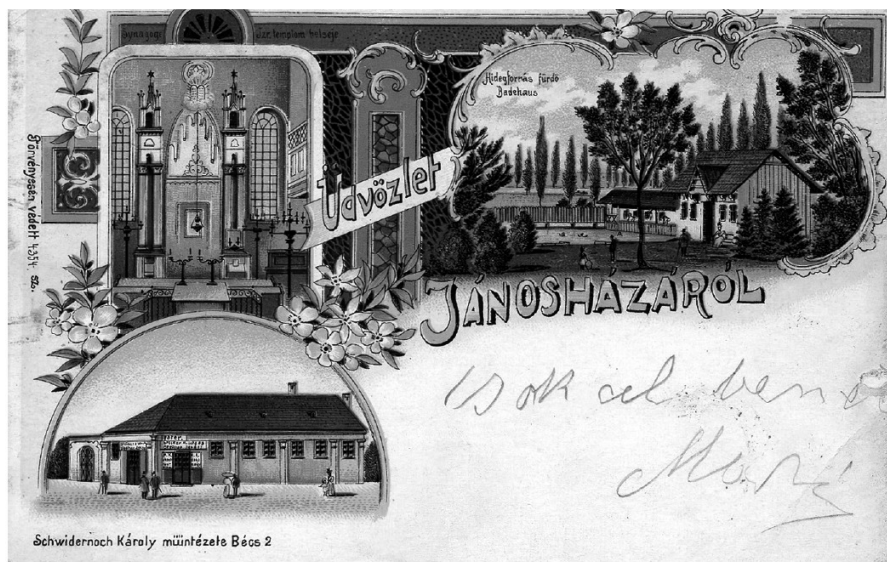
Három másik hiány(érzet) is felróható a kötetnek.

Az egyik a művészetek (zene és képzőművészet) megjelenítése. Akár az oktatás-

ról szóló, akár az arcokat, embereket bemutató fejezet elbírt volna egy ilyen leltárt. Ezzel együtt az „Események, sorsok, emberek” című rész, valamint az „Emberek – arcok” szakasz rendkívül személyes és különleges. Katonaportrék, színjátszóköri csoportkép, vendéglői életkép, körhinta a búcsúban, társadalmi munka, tánccsoport – számos mesélő képkocka gazdagítja a gyűjteményt.

A másik téma, amely hiányérzetet hagy az album fellapozása után, az a sportélet akár csak vázlatos bemutatása. Persze, a Bors Géza magángyűjteményéből származó dokumentumok és képeslapok adják az album sorvezetőjét, de ez a terület is kaphatott volna néhány oldalnyi fókuszot a 120. és 212. oldalon szereplő egy-egy fotón kívül. Már csak azért is, mert két kötetet megtöltött, saját monográfiája van a jánosházi sportéletnek (*Hajrá, MeteÚr! – Jánosháza egyesületi és sportéletének története* –

Talán a legszebb jánosházi képeslapunk, jobb felső sarkán a fürdő látképe látható.
Az egyetlen színes lithográflap, amely Bécsben, Schwidernoch Károly műintézetében 1899-ben készült.

Marton Ferenc – 2013 – kiad. Jánosháza Városi Sportegyesület). Ha csak jelzésértékkel, de egy néhány oldalas váz illeszkedne a kötetbe a sportéletről, akár a gazdaság mentén bemutatott iskolabútor- és sportszergyár (141. oldaltól) vonal „mellékágaként”.

A harmadik hiányérzet a jelen felvillanása. Persze érthető: vállaltan a rendszer-változásig vezetnek a képek és a sorok, azonban egy-egy fejezetnél sokatmondó lett volna egy-egy fénykép az egykori helyszín ma látható képéről. Így például a város jelentősebb épületeit bemutató második egységben (19. oldaltól), vagy az iparosok és a kereskedők bemutatásánál (171. oldaltól). Egy-egy mai utca- vagy épületkép a kevesebb helyismerettel rendelkező olvasók felé is jobban kinyitná a történelmi-történeti albumot – ezzel akár turisztikai olvasatot adna a kiadványnak, még ha ez nem is vállalása, célja a gyűjteménynek.

Az album grafikai gondozása megéri, hogy csak azért végiglapozzuk a kötetet. Szűcs Gabriella és Geosits Zsolt munkája nagyon kifejezően tagolja a tematikus fejezeteket akár az arcokra (205. oldal) fókuszál, akár az ipar és a kereskedelem fejezetnek (171. oldal) ad montázsszerű felütést, akár a nagy háború fejezetet (77. oldal) nyitja.

Szövegezést épp csak annyit kapott az album, hogy értelmezhetőek legyenek a sorba szedett képek, hiszen azok egyesével saját képaláírással kerültek a kötetbe. A néhány soros leírások arra elegendőek – és talán arra is hivatottak –, hogy az éppen a képekkel megidézett évtizedre, évszázadra országos vagy akár csak megyei rálátásból közelítsünk. Például a jánosházi cigányságról (166. oldal) készült összeállítás megyei és középkori felütést kapott, az iparosok bemutatása (172. oldal) a céhrendszer felvázolásával helyezi el az egykori jánosházi

számlákat, bizonyítványt és „zártkörű táncvialomra” szóló meghívót.

A jánosházi zsidóságról szóló fejezet rész (156. oldaltól, az „Események, sorsok, emberek” fejezet része) kivétel, hiszen ahhoz Márkus Sándor, a Szombathelyi Zsidó Hitközség örökös elnöke írt bevezetőt. Abban rendkívül személyes a köszöntés, és a hálán van a hangsúly: „E kiadvány segít abban, hogy örök időkre megőrizzük őseink emlékét (...)”. A fejezet rész elsősorban dokumentumok fotóit hozza: megírt képeslapok, 1885-ös nyugta és egy évvel későbbről szépen, élesen kivehető kontúrral fennmaradt (vagy remekül feljavított) pecsét, azon „Jánosháza rabbiság, mint Izraelita Anyakönyvi Hivatal” olvasható. Az egykori jánosházi zsidóság méltó és különleges emlékezést kapott tehát a *Jánosházi Évszázadok* kötetben, és ugyanilyen különleges szerepe lett az albumban Jánosháza ikonikus épületének, az Erdődy-Choron-várkastélynak. A város jelentősebb épületeit taglaló fejezetben (19. oldaltól) tíz oldalon 13 kép mutatja „a reneszánsz gyöngyszemet” – Bors Géza fogalmaz így a kötet 21. oldalán. Ez az a tíz oldal, amely megérdemelt volna egy mai kitekintést, akár csak egy fotó erejéig, és ez az a tíz oldal, amely külön kiadást is megérne a város esetleges turisztikai törekvéseinek részeként. Ugyancsak újabb olvasat után kiált a „Jánosházi Vas-Forrás-Fürdő” fejezet rész (34. oldaltól), amely ebben a formában tökéletes „első összefoglaló” egy, a témában esetleg megkezdendő kutatáshoz.

A gazdag és változatos gyűjtemény tehát különleges és tényleg hiánypótló album. És minden témafeldolgozás egy-egy felütésként, témafelvetésként értelmezhető. Gyakorlatilag kiindulási pontokat ad egy komplex monográfiához, amelyet szintén megérdemelne Jánosháza.

Bakos Ágnes

Bilkei Irén: Hermelines subák, vízjeles papírok és a szelídített szarvas.

HÉTKÖZNAPI ÉLET A NYUGAT-DUNÁNTÚLON A 15–16. SZÁZADBAN.
NÁDASDY KULTURÁLIS KÖZPONT –
SZÜLŐFÖLD KÖNYVKIADÓ, SÁRVÁR –
SZOMBATHELY, 2023. 154 P.
(A NÁDASDYAK HAGYATÉKA 2.)

A 94. Ünnepi Könyvhét keretében mutatták be a sárvári Nádasdy-vár dísztermében a Nádasdy Kulturális Központ és a Szülőföld Könyvkiadó közös gondozásában megjelent kismonográfiát, mely az írott és tárgyi források alapján mutatja be egy régió, a Nyugat-Dunántúl két évszázadának hétköznapi életét. A korszak fordulópontot hozott Magyarország történetében, a 15. századi közép-európai nagyhatalom a következő évszázadban elveszítette befolyását, anyagi erejének a nagy részét és tőle független erők, államok, a Habsburg és az Oszmán Birodalom szorításába került. A történettudomány képviselői számos szempontot érvényesítve mutatják be írásaikban azokat a politikai, gazdasági, társadalmi folyamatokat, melynek eredőjeként egy teljesen új helyzetben találta magát a magyar állam. Bilkei Irén, a latin oklevelek kiváló értője, a hiteleshelyek történetének elismert kutatója és írásos emlékeinek a kiadója – némi eufemizmussal élve – a nagy történelmi események mögé tekintve a hétköznapi életet mutatja be az általa legjobban ismert területen, a Nyugat-Dunántúlon. Munkájában egyrészt támaszkodik saját kutatásaira, melyet a Zala Vármegyei Levéltár munkatársaként, címzetes igazgatójaként végzett az elmúlt évtizedben, másrészt bevonja vizsgálódásaiba a tárgyi kultúrával foglalkozó régészettudomány eredményeit. Utóbbi sem véletlen, régi szerelemről van szó, hiszen szerzőnk először latin–régészet

diplomát, majd ezt követően leváltáros szakon is egyetemi végzettséget szerzett. Minden egyben volt ahhoz, hogy vallatóra fogja a különálló tudományágak által eddig feltárt adatokat. Természetesen a fennmaradt képi ábrázolások sem maradtak ki az elemzésből.

A politikatörténet kutatása mellett a 19. század második felétől a magyar történet-tudomány jeles képviselői egyre több olyan forrást tártak fel és tettek közzé, melyek segítségével fókuszba került mindazoknak az élete, akik ugyan sokszor névtelenek maradtak, mégsem hagyhatók ki a történelemből. A francia, de egyben az európai történetírásnak is új irányt, sőt talán nem túlzunk, irányokat mutató történész, Fernand Braudel külön kötetet szentelt a mindennapi élet struktúráinak, mely szerzőnk számára is kiindulópontként szolgált. Braudel értelmezésében a történelem tanulmányozása holisztikus kell hogy legyen, mindazzal foglalkoznia kell, amihez az embernek köze van. Nagyívű gondolat, nehezen emészthető, kihívással teli feladat megoldására hív, aminek során könnyen beleveszhetünk a részletekbe, viszont, ha óvatossak vagyunk, megóv minket a túlzott általánosítástól is. Bilkei Irén idézi Engel Pál gondolatait az életmód és a történelemtanítás kapcsolatáról 1998-ban megjelent tanulmányából, mely szerint az emberi múltból mindent, ami fontos, meg kell tanítani, de nem a királyok, hadvezérekről kell szólnia a történelemnek, hanem az emberekről. Jól érzékelhető itt is az a feszültség, amit gyakran éreznek a történészek, a feszültség a nagypolitika, a nagy események és a kis történetek, az eseménydús eseménytelenségek megragadhatósága között. A makro- és mikrotörténelem vidékén járunk, ahol könyvével Bilkei Irén biztos kézzel vezet minket, miközben nagyotálban megismerjük a kereteket, a városokat, falvakat, várakat, és észrevétlenül jutunk el az ember legbelsőbb világába.

Gyakorlati könyvről van szó, a legnevesebb értelemben. Konkrét forráshelyek értelmezéséből következő megállapítások sorát olvashatjuk a kötetben. A szerző egymásra vonatkoztatott, egymással párhuzamba állított adatok segítségével vezet be minket egy elmúlt világba, mely egyrészt idegen tőlünk, másrészt egy olyan világba, melyet minden konkrét ismeretünk ellenére romantikus képzeletünk vagy mai világunktól való elvágyódásunk mégis ismerőssé tesz. Úgy érezzük, joggal tesszük fel a kérdést: vajon tényleg annyira más? Háborúk akkor és most, járványok akkor és most, egymással ki nem békíthető, szigorú elgondolások, egymást kizáró, a másikat megsemmisítő vélemények, hitek akkor és most. A szigorú gondolkodás azt mondja, ne engedjünk romantikus elképzeléseinknek, óriási a különbség az akkor és a most között. Mégis, Bilkei Irén szakemberű munkáját olvasva joggal fogalmazódik meg bennünk a kétely. Lehet, hogy szűk az a mezsgye, mely elválaszt minket, jelenbélieket a múlttól.

A könyv bevezetője egyből bedobja olvasóját a mély vízbe. Egy konkrét esetet ismerünk meg 1519-ből. Egy Zala megyei arisztokrata fegyveresei megtámadták egy köznemes kúriáját és 200 forintos kárt okoztak, elsősorban nem az ajtók betörésével, hanem azzal, hogy minden mozdíthatót elvittek, köztük fegyvereket, ruhákat, edényeket, gazdasági felszereléseket, sőt az állatokat és a termést is. Kézpénz is volt a rablott holmik között. Az esetet a király, II. Lajos parancsleveléből ismerjük, melyet a kapornaki bencés konvent hiteleshelyéhez küldött, hogy vizsgálják ki az esetet. Egy hagyományos elemzés inkább jogtörténeti szempontból említene az oklevelet, de a benne található felsorolások a hétköznapi életet kutató számára még érdekesebb, hiszen konkrét életvilág tárul fel belőle.

A *Kutatások, módszerek és források* című fejezetben rövid áttekintést kapunk a korábbi szakirodalomból, mely megmutatja a munka inspiráló forrásvidékét. A magyar történettudomány a politikatörténet magas művelése mellett már a 19. század végén tekintélyes mennyiségű forrást tárt fel a mindennapok viszonyainak a megismeréséhez. Bilkei Irén egy határozott ívet húz Radványzky Béla *Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században* című háromkötetes munkájától a 2022-ben megjelent, Skorka Renáta és Weisz Boglárka szerkesztette *Pillanatképek a magyar középkorból* tanulmánykötetig. Alig kétoldalas összefoglalás, mely épp ezért esszenciájában mutatja azt a hagyományt, melyhez szerzőnk kapcsolódik, az eddig ismert adatokat újjal egészíti ki, illetve bevonja más tudományterületek, a régészet és a művészettörténet megfontolásait, eredményeit. Az írásos források közül a legfontosabb a szerző által az elmúlt években feldolgozott és kiadott zalavári és kapornaki konventek Mohács utáni hiteleshelyi oklevelei, melyek feldolgozása és beépítése a kötetbe a munka legnagyobb erénye. Módszertani szempontból ezért is fontos Bilkei Irén könyve, ugyanis példát ad más vidékek hasonló szempontú feldolgozásához. A jogtörténeti források mellett szintén nagy hangsúllyal szerepelnek a korszak levelei, melyek tartalmukat tekintve rendkívül széles skálán mozognak, nemcsak köztörténeti és tárgytörténeti szempontból érdekesek, hanem általuk megismerhetjük a levélíró gondolatait, véleményét, terveit, szándékait. A Fernand Braudel által megfogalmazott holisztikus szemlélet itt nyeri el értelmét, és konkrét megvalósulásában pedig érezhető, talán a források alapvetően szűk volta miatt is, hogy a szerző sikeresen elkerülte a részletekben való felesleges bolyongást.

Bilkei Irén három kérdésre keresi a választ kismonográfiájában. Milyen körülmé-

nyek között éltek az emberek a 15–16. században, mi jellemezte életmódjukat, milyen volt a mentalitásuk? Természetesen a forrásadottságok megszabták a válaszokat, elsősorban a főúri és köznemesi réteggel kapcsolatban lehet érdemi megállapításokat tenni, a széles körű forrásfeldolgozás azonban a jobbággyokkal kapcsolatban is segített felszínre hozni új eredményeket. A kötet három nagy egységre osztható, alfejezetekre tagolva mutatja a három kérdésnek megfelelően az élet színtereit, az életmódot és a mentalitást.

Az élet színterei a várak, városok és falvak. Az egyetemi tanulmányok egyik alapélménye a fogalmak tisztázása, melynek során az egyes megnevezésekhez konkrét meghatározásokat adnak. A forrásokkal való mélyebb foglalkozás azonban hamar egyértelművé teszi, hogy az adott meghatározások csak támpontot jelentenek. Így vagyunk az élet színtereivel kapcsolatban is. Bilkei Irén szerint az oklevelekben előforduló kifejezésekhez kötött tartalom és a mögöttük megjelenő épület valósága között nem mindig van kapcsolat. A késő középkorban például a nemesi udvarházra (*curia nobilitaria*) is használták a vár (*castrum*) kifejezést. A castrum eredetileg kővárat jelentett, de az uralkodó által kiadott várépítési engedélyek nemcsak kőből, hanem fából épített erősségekről is szólnak. A nemesi udvarházaknál építési anyagként általában a fát használták, a követ külön hangsúlyozták.

A várleltárak bepillantást engednek a belső terekbe, a várak tereinek beosztására, berendezésére, melyet néhol jól kiegészítenek a régészeti források és ábrázolások. A korabeli kifejezéssel élve, a házi felszerelések egy része, a bútorok szerves anyagból készültek, ezért azok a földben nem maradtak fenn, az írott források kutatása ezért új ismereteket hozhat velük kapcsolatban. Tudjuk ezekből, hogy korszakunkban arány-

lag kevés bútorttal rendezték be a lakókörnyezetet, néhány láda, szék és asztal elég volt. A sokszor emlegetett kályhákat azonban a régészeti eredmények teszik érzékelhetővé, láthatóvá. A díszes kályhacsempék – például a 29. oldalon fényképen is közölt kályhacsempe – a csácsi gótikus templomból például az egyszerűség eleganciáját sugallja. Az ablakokat leggyakrabban pergamennel, olajozott papírral borították, így az ásatásokon talált ólomüveg ablakszemek inkább kivételek, mint általános gyakorlatra utaló leletek. A két tudományág eredményei a korabeli élet rekonstrukciójánál jól láthatóan egészítik ki egymást.

Az életmód fejezet altémái Bilkei Irén kedvelt témái, tegyük hozzá, mint legtöbünknek. Mindannyian kíváncsiak vagyunk arra, mit ettek, és mindazt hogyan készítették el. Szívesen olvasunk arról, hogyan öltözödtek, mi tartozott bele a testápolásba, egyáltalán milyenek voltak az egészségügyi viszonyok. Az utazás és a szórakozás lehetőségei szintén érdekesek a 21. század olvasójának. Érthető, hogy a kötet főszövegeinek mintegy fele a korszak életmódját mutatja be.

Fontos megállapítást tesz a szerző a korszak foglalkozásait bemutató fejezetben, mely szerint a tárgyi kultúra és életmód egyes elemei a különféle társadalmi rétegeknél azonosak, természetesen a különbségek mellett. Ugyanakkor egyes tárgyak értéke mást jelentett egy magasabb állású rétegnél, mint a jobbágyoknál. Egy rablás esetén egy udvarházból elvitt fejsze, fűrő nem került bele az erről szóló oklevélbe, míg egy jobbágyot érintő ügynél ezt feltüntették.

Az életmódkutatás egyik nagy lehetősége a táplálkozástörténet, ugyanis az ezzel kapcsolatos források rendkívül szélesek, legyen szó levéltári (levelek, leltárak, számadások, étrendek) vagy tárgyi, a régészektől feltárt forrásokról. Utóbbiak vizsgálata a termé-

szettudomány területét is bevonja a kutatásba (archeobotanika, archeozoológia). A képi források szintén segítséget nyújtanak a korszak megismerésében.

Bilkei Irén részletesen elemez, mondhatjuk, kontextusba helyez egy húsvéti receptet, melyet egy 1547-ben a sárvári sáfárnak írt levélre írtak fel. A Nádasdy Tamás korához köthető feljegyzés egy pillanatfelvétel, mely a maga egyszerűségében és egyszerűségében mutatja a 16. század közepének ünnepi ételsorát. A könyv függelékében mi is olvashatjuk a menüsört. Egyértelműen mutatja, hogy a böjt után vágytak a húskételekre, melyek nagy változatosságban kerültek az asztalra: marha, borjú, disznó, vadhús, szárnyas ételek mártásokkal, melyekbe a zöltségeket is beleértették. A magyar konyha már akkor sem nélkülözte a szalonnát, mellyel például a borjúhúst spékelték. A korszakra ugyan nem volt még jellemző a húsleves fogyasztása, de a sáfár étrendjében szerepelt a *leves kövéren*, mely valószínűleg a húsleveszt jelentette. A mártások, a fűszerek a magyar konyha nehéz ételek iránti vonzalmát mutatják, ami általában elmondható a korszakról. Fontos megállapítás, hogy az ebéd és a vacsora ételei nagyjából fedték egymást. A menüsor különlegessége, ami egyben Nádasdy Tamáshoz köti a feljegyzést, a narancskompót (*komposzt narancs*), melynek drága alapanyaga Észak-Itáliából érkezhetett.

A könnyebb ételek közé tartoznak a halak és a tejtermékek, melyek szintén részei voltak a korszak táplálkozási kultúrájának. A nemesi étkezés körébe tartoztak a pontyok, a csukák, a rákok, teknősbékák, a Nádasdyak számára a tengeri halak és az osztrigák, tömegtáplálékként a csikhalat fogyasztották. A tejtermékek közül forrásainkban a vas és a sajt fordul elő gyakran. A kenyér eredetileg lepényféle ételt jelentett, a 15. századtól pedig elterjedt a kelesztett kenyér. A következő évszázadban a főúri ételsorban

is megjelent a vajas vagy a tojással készített kalács, melyeket Kanizsai Orsolya, Nádasdy Tamás szeretett felesége is készített.

A táplálkozásról szóló fejezet a rendkívül gazdag forrásanyagot jól rendszerezetten, a fentiekén túl számos izgalmas megállapítással – hogy a témához illő kifejezéssel éljünk – fűszerezve foglalja össze. Szól a zöldségekről, gyümölcsökről, kertekről, a nemes asszonyok versengéséről, de a főzéshez, sütéshez és étkezéshez használt eszközökről is. A latin nyelvű oklevelekben található fogalmakat, étel- és alapanyag-megnevezéseket nemcsak eredeti alakjukban, hanem magyar megfelelőikkel együtt közli.

A külső megjelenés a korban egyenlő volt az öltözködéssel, melynek minősége, formája, külsője kizárólag a viselő, a tulajdonos anyagi helyzetétől függött, ugyanis Magyarországon Európától eltérően nem szabályozták a ruha viselését jogszabályok, a luxust nem tiltották. Egyetlen szabályozás ismert, a *Budai Jogkönyv* a 15. század elejéről, mely a prostituáltak és a zsidók számára kötelezően előírta a sárga színű ruha viselését, ami egy megkülönböztető öltözködési előírásnak számított, és semmi köze a lúxushoz.

A fejezetben a szerző a Zala vármegyei hiteleshelyi oklevelek, illetve végrendeletek alapján több új adatot ismertet a köznemesi és főúri nők öltözködésével kapcsolatban. Kiemelt megállapítása, hogy a két társadalmi réteg hasonló ruhadarabokat viselt (szoknya, suba, öv, kötény, párt), csak a mennyiségben és az egyes elemek értékében ragadható meg különbség. A subával kapcsolatban szintén lényeges megállapításokat olvashatunk. Mind a férfiak, mind a nők viselték ezt a prémmel bélelt, kabátszerű ruhát, mely a nyakrésznél zárt volt. Az elnevezés és az egységes leírás mögött egy rendkívül változatos ruhadarabról van szó, ami az alapanyagok, a szövetek, a bőrök, szőrmeék (pl. hermelin, nyest, nyuszt vagy a foltos bundájú

macskaféle, a petyvet) gazdagságából következnek. Egy apró adat arra is utal, hogy nemcsak a felsőbb társadalmi rétegek viselték, hanem a jobbágyok is, igaz, egy egyszerűbb, báránybőrből készült változatát. A suba elterjedésének és népszerűségének nemcsak reprezentációs okai voltak, hanem az egyre hűvösebbé váló időjárás is megkívánta viselését.

A gyöngyös pártákról, illetve egyéb, gyöngyökkel díszített fejfedőkről nemcsak a fennmaradt írással alkothatunk képet, hanem a régészet által feltárt anyagok révén is. A kötet illusztrációi általában és itt is illeszkednek a szöveghez. A párták viselésének módját az olvasó egy 15. századi, Keszthely-Fenekpusztán feltárt egyik sírjának leletéről készült fénykép alapján is elképzeli. A párták mellett megismerhetjük az ékszerek világát, mely személyes tárgyként nemcsak a reprezentáció, de az érték-megőrzés eszköze is volt. A ruhadarabokhoz hasonlóan az ékszerek szintén gyakran öröklődtek nemzedékről nemzedékre, ami miatt régészeti anyagban inkább településfeltárások vagy elrejtett kincsek előkerülésekor fordulnak elő.

A *Testápolási kultúra, egészség* című alfejezet fontos észrevétele, hogy a fürdőzés, a tisztálkodás egyáltalán nem volt annyira idegen akkoriban, mint ma azt gondoljuk túlhajtott elképzelések alapján. Nádasdy Tamás számadásai rendszeres fürdőbe járásról tanúskodnak, szappanvételtől szólnak, sőt az első fürdőruhával kapcsolatos adatot is bennük találjuk, mely szerint két fürdő inget (ymegh) vásároltak. A gyógyvizek (hévizek) látogatása szintén a főúri és nemesi szokások közé tartozott. A mosással kapcsolatos adatok gyakran erőszakos cselekmények leírása közben maradtak fenn. Egy ilyenből tudjuk, hogy egy kút mellett történt a ruhák tisztítása. Később is ismert tárgyak szintén előfordulnak a tárgyalt korszakban, például Nádasdy Tamás Sárvárra légyfogó

üveget küldött. Mai helyzetünkben különös fénytörésben olvashatunk a járványokról, az orvosok, gyógyítók lehetőségeiről, esz-közeiről, a népi orvoslás módozatairól. Általában elmondhatjuk, hogy nemcsak adatok felsorolását olvashatjuk a kismonográfiában, hanem azok folyamatos értékelésével szemünk láttára bontakozik ki a mindennapi élet világa a maga apró örömeivel és bosszantó kisebb, néha nagyobb gondjaival.

Az utazást nemcsak a gyakran évszázadokra, Nyugat-Dunántúlon a rómaiak idejéig visszamenő utak állapota befolyásolta, hanem a biztonság is. Nemcsak a háborúskodások tették néha veszélyessé a közlekedést, hanem az útonálló is. Az adószedők állandó veszélynek voltak kitéve, különösen a mohácsi csatát követő zűrzavaros időszakban, de a kereskedők számára sem volt mindig biztonságos a vásárra menés.

A szórakozásra, mint ma, egykor is igény volt. És az alkalmat, hasonlóan a mához, szintén könnyen meg lehetett találni. Egy névnap, mint például azt Nádasy Tamás és Kanizsai Orsolya levelezéséből tudjuk, egy esküvő, egy vadászat ugyanúgy alkalmat adott a lazulásra, mint egy egyszerű vendégeskedés. A vadászatról szólva a szelídített szarvasokról külön megemlékezik a szerző, melynek szokása a 14. század végén jelent meg. Zala vármegyéből ismert ezzel kapcsolatos adat, de tudunk arról, hogy Kanizsai Orsolya is hívta haza a férjét vadászatra Sárvárra, ahol a dámvadaknak külön ólat építettek.

A kötet befejező, nagy fejezete a mentalitás kérdését járja körül, melyben szól a hiedelmekről, az íráskultúráról és oktatásról, a viselkedéskultúra, illetve a nemesi öntudat témájáról, végül az idő méréséről.

A vallás a korabeli ember számára az élet természetes velejárója volt, a vallással kapcsolatos tevékenységek, a templomba járás, a zarándoklat ugyanúgy a hétköznapiok részét képezte, mint a hiedelmek, babonák.

Az *Íráskultúra, oktatás* szintén gazdagon adatolt fejezet, mely mutatja, hogy gyakran ott találunk műveltség nyomaira, ahol nem várjuk. Egy zalai köznemestől ugyanis egy alkalommal nemcsak állatokat, terményt, bort raboltak el, hanem könyveket, a Biblián és egy vallási könyvön kívül egy latin szótárt is. Bilkei Irén nagyszerű megérzéssel járt utána, hogy a szóban forgó szótárt egy fél ökör áráért lehetett beszerezni. Az írás eszközei nemcsak a papíron hagytak nyomot, hanem a régészeti feltárások leletei között is megtaláljuk azokat, hasonlóan a könyvek használatára utaló fémtartozékokhoz. Itt is jó arányérzékkel vonatkoztatja egymásra a szerző a tudományágak eredményeit, többek közt az olvasás és írás elsajátításának lehetőségeiről, általában az olvasás körülményeiről szólva.

A nemesi öntudat egyik megnyilvánulásaként a nehéz időkből a megszerzett kiváltságok tárgyiasult formáinak, azaz az okleveleknek a gondos őrzésére nagy hangsúlyt fektettek. Ugyanakkor a múlttal, a történelemmel való kapcsolatot jelzi, hogy érdeklődtek a földből előkerült régiségek iránt, elsősorban a római korból felszínre került pénzek (*pogány pénzek*) keltették fel érdeklődésüket. Utóbbiak néha fizetőeszközként is szolgáltak.

Az idő múlásának érzékelése, illetve mérése a korabeli ember számára is fontos tényező, feladat volt. A szentekhez kötődő és más vallási ünnepek, a háborúk, katasztrófák is lehetőséget adtak az időpont meghatározására, de a politika eseményei szintén megjelennek a dátumokban („*amikor Török Bálint Zala megyét János király pártjára térítette*”, azaz 1537-ben). A kalendáriumok, az órák megjelenése, elterjedése az egyre pontosabb idő iránti igény megjelenését dokumentálják. Természetesen ehhez írástudásra volt szükség.

A könyv utolsó fejezetében tizenkét forrásszöveget olvashatunk a korszakból, több

köztük eddig nem jelent meg. A latin szövegeket a szerző magyarra fordította. A kötet olvasása közben is érdemes ide lapozni, párhuzamosan tanulmányozva az értelmezést és az annak alapját adó forrást. A kötetet részletes irodalomjegyzék zárja, mely feloldja a gazdag lapalji jegyzetanyag rövidítéseit.

Bilkei Irén munkája a történettudomány fontos mérföldköve. A legújabb szakirodalom felhasználása mellett jóval nagyobb hangsúllyal esik latba a források több évtizedes feltárásán és azok tanulmányozásán alapuló feldolgozás fontos eredményeket hoz a hétköznapi élettel kapcsolatos ismereteink te-

rületén. Az ember és környezete kapcsolatának időbeli alakulását, a tárgyi világot ugyanolyan szakszerűen mutatja be, mint az érzékenyebb kérdéseket, értve ezalatt a viselkedést, a gondolkodást, a mentalitást. A kötet gazdag tartalmának megismerését pedig az élvezetes stílus és a jól átgondolt felépítés egyaránt segíti. A kötetet éppen ezért nemcsak a témában jártas szakembereknek ajánljuk, hanem az érdeklődő nagyközönségnek is.

Takács Zoltán Bálint

HELYREIGAZÍTÁS:

A Vasi Szemle előző, 77. évfolyama (2023) 1. számának 58. oldalán a három kép közös aláírása lemaradt: A Szombathelyi Történeti Képtár első szerzeményei az 1900-as évek elejéről. (A Szombathelyi Képtár tulajdona)
A 73. oldalon, A szombathelyi képzőművészeti élet kezdetei 1899–1919 című írásnál, a szereplő művészek névsorában adatkiegészítés: Kiss Zoltán 1867–1924